

A RODA E A DORNA. XAQUÍN LORENZO E O MUSEO DO POBO GALEGO

Carlos García Martínez e María-Xosé Fernández Cerviño
Museo do Pobo Galego

Para quen traballamos no Museo do Pobo Galego, don Xaquín Lorenzo é unha figura venerable. Para esta institución é máis ca un fito fundacional, un elemento definidor e un elo inquebrantable dun proxecto histórico do que este Museo é un chanzo máis. Un proxecto de longa e vagarosa traxectoria, que viviu sucesivos avatares e coñeceu numerosos protagonistas, e que tivo que agardar máis dunha centuria para comezar a se facer realidade.

Desde fins do século XVIII, coa aparición da ciencia etnolóxica, maniféstase en toda Europa un crecente interese polo estudo, recuperación e conservación da cultura e as tradicións populares. Esta tendencia intensifícase no século XIX grazas ao auxe dos estudos etnolóxicos e etnográficos. Así, han xurdir en diversos países europeos institucións axeitadas como marco para estas investigacións. A procura dos valores culturais autóctonos potenciará ademais a creación de museos etnográficos ao longo do século XIX e a comezos do XX.

Galicia non foi allea a esta corrente. O proxecto de crear un museo nacional no que se recollesen as manifestacións da cultura propia afunde as súas raíces no movemento intelectual que, a mediados do século XIX, había dar lugar ao Rexurdimento. Como un eco das inquietudes científicas do momento, xorde a preocupación por defender os valores da cultura popular, como precedente dos modernos estudos etnográfico-folklóricos. Xa un real decreto de 1844 instituía as Comisións Provinciais de Monumentos Histórico-Artísticos, que tiñan entre os seus cometidos o de crear os museos e bibliotecas provinciais. O primeiro sería o Museo de Pinturas de Ourense, que funcionou entre 1845 e 1852 e que, en 1895, daría paso ao Museo Arqueolóxico Provincial.

A Exposición Rexional de 1858 servirá de pretexto á iniciativa de crear un museo de Galicia. Iniciativa que non pasará do desiderátum, pero non ha caer en saco roto. Dez anos máis tarde, a “Sociedad Económica de Amigos del País” de Santiago de Compostela convoca unha reunión para este fin, da que resulta o proxecto de formar un Museo Arqueolóxico de Galicia. Consecuencia diferida do mesmo é a creación en 1884 do Museo Arqueolóxico Central de Galicia, que coincidía coa conmemoración do centenario da Sociedade, pero que tivo unha existencia efémera. Un paso máis foi a propos-

ta de creación polo Estado do Museo de Galicia, encargándose José Villaamil y Castro, en 1886, dun estudo preliminar que non chegou a frutificar.

No entanto, os estudos de folklóre acadan carta de cidadanía coa constitución, en 1883, da “Sociedad del Folk-Lore Gallego”, que en 1885 fai circular a primeira enquisa etnográfica de carácter científico¹. Entre os proxectos da Sociedade figuraba o de crear un museo, aínda que tampouco esta vez se producirían froitos tanxibles.

De novo unha exposición rexional, a de 1909, servirá para relanzar a idea, sen maior fortuna. Entre os impulsores do proxecto leva o facho Federico Maciñeira, quen, a través de sucesivos artigos na prensa, vai teimar durante anos nesta preocupación. A esta campaña súmase en 1923 a voz de Fermín Bouza Brey desde o xornal *Faro de Vigo*. Para entón as propostas xa se decantaban cara a un museo de carácter etnolóxico ou etnográfico. Coincide no tempo a fundación, en 1923, do Seminario de Estudos Galegos onde, por fin, o vello proxecto vai facerse realidade.

Entre estas iniciativas que tardan en callar hai unha excepción: a da familia Peinador, que na segunda década do século establece na súa finca de Pías (Pontearreas) un museo etnográfico, desaparecido nos anos trinta.

En paralelo a esta andaina, van aparecendo de xeito gradual os museos provinciais. En 1922 créase oficialmente o Museo de Belas Artes da Coruña, dependente do Estado, aínda que ata 1937 non vai dispoñer dunha sede (compartida coa Academia de Belas Artes e o Consulado do Mar) e non abrirá as súas portas ata 1947. O Museo de Pontevedra é instituído o 30 de decembro de 1927, como continuador da “Sociedad Arqueológica de Pontevedra”. En 1932, a Deputación de Lugo acorda crear o seu Museo Provincial, que se inaugura dous anos máis tarde. Estas institucións incluírán no contexto dos seus fondos xerais seccións etnográficas máis ou menos desenvolvidas, aínda que circunscritas a un “tipismo” sen un verdadeiro propósito identitario, que non esperte as suspicacias do réxime².

Pero volvamos ao Museo de Galicia. A fundación da revista *Nós* en 1920 e a creación en 1923 do Seminario de Estudos Galegos supoñen o tránsito definitivo aos estudos etnográficos contemporáneos. Nas páxinas da primeira e na Sección de Etnografía do segundo vaise modelando unha ciencia de rango europeo, feita con rigor e método. En ambos os foros, o mozo Xaquín Lorenzo Fernández vai ir abrindo co seu traballo concienciado e discreto o suco polo que ha discorrer esta disciplina ao longo de cincuenta anos. Na sesión do 1 de maio de 1926 do Seminario de Estudos Galegos, segundo consta na acta correspondente, “O Sr. Tobío leu o traballo de ingreso que presenta D. Xaquín Lorenzo, encol do ‘Carro Galego’”.

Xa nesta etapa inicial da súa traxectoria evidénciase nos traballos de Xaquín Lorenzo a preocupación pola perda dos trazos materiais e sociais da identidade galega, dedicando o seu maior empeño a deixar testemuños fidedignos deles. Neste período de formación, no que ten como principal mentor a Florentino López Cuevillas, verán a luz obras que logran xa unha significativa madurez e nas que se fai patente a súa extraordi-

O Museo Etnográfico do Seminario de Estudos Galegos, no Salón Artesoado de Fonseca

naria capacidade de observación e de descrición, enriquecida co dominio do debuxo como ferramenta para a transmisión do coñecemento etnográfico. Máis dun cento de artigos de etnografía, arqueoloxía e historia irán aparecendo en publicacións periódicas, en particular na revista *Nós*, no *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos de Orense*, *Boletín de la Real Academia Gallega*, *Cuadernos de Estudios Gallegos* e, fóra de Galicia, no *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* (Madrid), *Trabalhos de Antropologia e Etnologia* (Porto) ou *Volkstum und Kultur der Romanen* (Hamburgo), entre outras.

Desde aquel momento, a visión etnográfica de Lorenzo completará, sumándose á dos xeógrafos, arqueólogos e historiadores ligados ao movemento *Nós* e á xeración do Seminario, a concepción definidora de Galicia como feito identitario. A historia é para eles o alicerce sustentante do edificio cultural e, polo tanto, o nutrinte básico da súa construción etnográfica. Home, Terra e Cultura constitúen facianas inseparables da etnicidade galaica, e as tradicións son o trasunto natural dese vínculo.

O Seminario de Estudos Galegos vai lograr, por fin, constituír o arelado museo, que reúne diversas coleccións instaladas no compostelán Colexio de Fonseca. En 1932 Xaquín Lorenzo trasládase a Santiago para proseguir os estudos universitarios que iniciara en 1923 e interrompera por motivos familiares. Daquela intensifica a súa dedicación ás tarefas do Seminario e é nomeado director do novo Museo, pero ao ano seguinte el e mais o seu irmán menor, Xurxo, significados pola súa militancia galeguista, vense

obrigados a trasladaren a matrícula a Zaragoza, onde Xurxo falece en 1934, o mesmo ano en que Xaquín remata a carreira de Filosofía e Letras.

A rebelión militar de 1936 impediu continuar a tarefa brillantemente iniciada polo SEG. As novas autoridades de guerra afánanse de contado por eliminar da escena pública todo vestixio de sentimento galeguista, o que ten como consecuencia directa o desmantelamento das institucións máis comprometidas.

Logo da devastadora paréntese que representa a contenda, na década dos corenta volven aparecer paseniñamente novos traballos etnográficos que, máis tarde, enlazarán cos estudos antropolóxico-sociais encetados por investigadores foráneos. Deste encontro nace unha nova xeración de investigadores que empezan a dar a luz as súas contribucións nos anos sesenta.

No entanto, non deixan de sucederse as chamadas de atención sobre a perda da cultura propia e as invitacións a recoller os seus elementos materiais máis significativos: Vicente Risco, Laureano Prieto, Xesús Taboada, Xaquín Lorenzo,... insisten en canto teñen ocasión nesta ameaza real. Manuel Chamoso Lamas, desde a súa posición de comisario de patrimonio artístico nacional, auspicia na década dos sesenta a creación de catro museos monográficos: o das pallozas no Cebreiro, o do viño ou “Museo del Valle” en Ribadavia, o do mar en Combarro e o do traxe en Betanzos. Agás o terceiro, os demais son hoxe realidade, se ben distante da idea orixinaria.

E velaquí que en novembro de 1975 fenece a ditadura. O 19 de decembro, o Colexio Oficial de Arquitectos de Galicia difunde unha convocatoria, asinada por Andrés Fernández-Albalat, Decano da corporación profesional, polos colexiados Manuel Gallego e Rafael Baltar e polos membros da Comisión de Cultura Justo Beramendi e Carlos García Martínez, e dirixida a unha ampla nómina de persoas e institucións vinculadas coas ciencias sociais e a cultura de Galicia, invitando a unha xuntanza para constituír o Padroado do Museo do Pobo Galego. A convocatoria sinalaba:

O estudo antropolóxico i etnográfico do pasado e do presente das sociedades humanas adquiriu no século XX unha grande importancia en aqueles países conscientes da súa propia identidade. Froito delo foi o establecemento de museos antropolóxicos como instrumentos axeitados pra a realización desta tarefa.

Dende fai tempo bótase en falla a existencia en Galicia dun museo deste tipo. É innecesario suliñar a riqueza etnográfica do país galego en todos os seus eidos culturais, eisí como a aceleración crecente do proceso de cambio económico, social e máis ideolóxico que anda a facerse nos derradeiros anos e que provoca o estrago ou a fonda transformación dos riscos fundamentaes desa cultura que, de non recollese axiña, perderáse sin remedio.

Si ben é certo que en museos provinciales de Galicia existen sáas adicadas a algunhas facianas da cultura popular e que a Administración central creóu sobor do papel museos monográficos, nin aquélas nin éstos cubren nin poderán cubrir nunca, tanto polo seu carácter parcial unhas como pola súa deficiente financiación e pola súa organización os outros, as funcións dun Museo do Pobo Galego de carácter xeral, funcións entre as que compre salientar de comenzo as seguintes: recadádiva, clasificación e preservación de materiaes e datos; investigación; divulgación.

A reunión ha ter lugar o 24 de xaneiro seguinte, no auditorio do Hostal dos Reis Católicos de Santiago de Compostela. A ela asisten, facéndose eco do chamamento, representantes de doce institucións e máis de trinta persoas vinculadas a distintos sectores do espectro cultural. Entre as adhesións cóntase a de don Ramón Otero Pedrayo, que nunha carta do 3 de xaneiro escribía:

Recibín, con intensa lediza, o fermoso documento invitando a creazón do Padroádego do Museo Etnográfico da Nosa Terra. Estou chegando ós 88 anos, non podo apenas maquiar as pernas e meio vivo asulagado en tristura dende o pasamento da miña dona. Pro si algunha enerxía aínda me concede algún día Deus, ela ha ser empregada no servizo da Galiza e dende logo da Institución por Vdes. orgaizada. O vindeiro 24 fica como data senlleira na historia galega. En esprito estou con Vdes.

Xaquín Lorenzo foi, por razóns obvias, un dos primeiros cos que se tiña falado para liderar o proxecto, e participa activamente nesa xuntanza, na que se acorda constituír unha asociación que se denominará Padroado do Museo do Pobo Galego. Don Xaquín foi un dos valedores da denominación que finalmente ía prosperar, fronte á proposta de denominalo Museo Antropolóxico de Galicia. Para poñer a andar a entidade, elíxese unha xunta xestora na que figuran, entre outros, Lorenzo e Fraguas.

Nesta mesma sesión, ao tratar o punto no que se habían definir as “liñas xeraes do museo”, don Xaquín intervén para dar lectura a unha proposta de estruturación do centro. Manifesta que a primeira preocupación ha ser a recollida de obxectos, dando prioridade aos que están en transo de desaparecer, seguindo coa procura dos que aínda se poden atopar en abundancia, a reprodución dos que aínda lembran os artifices –porque, di, “non hai que confundir antigüidade con obxecto”–, a colección das pezas que aparecen incidentalmente e a confección de maquetas. Complementos de todo isto serán un arquivo musical, unha filмотeca e un fondo fotográfico, un ficheiro de literatura oral e un arquivo de planos de arquitectura popular. Unha biblioteca “é indispensable”, e débese publicar unha revista. A este deseño incorpórase o plano organizativo que presentan os Sres. González Reboredo, Arias Vilas, Acuña Castroviejo e García Martínez. Don Xaquín subliña que o programa do museo non pode ser ríxido, senón flexible para acoller novas liñas de traballo.

A presidencia da nova institución ofrécéselle a don Ramón Otero, pero o seu falecemento o 10 de abril impedíralle acceder ao cargo. Poucos días máis tarde, o 24 do mesmo mes, celébrase a asemblea na que se aproban os estatutos do Padroado. O 5 de xullo o ministro de Interior, Manuel Fraga Iribarne, dálles a preceptiva aprobación, e o 31 ten lugar a asemblea constituínte. Nesta sesión, como non podía ser doutro xeito, a elección de presidente recae en don Xaquín Lorenzo. Cumpríase así a idea que o patriarca das letras galegas expresara, con fermosas palabras, a comezos do ano anterior, cando saudaba o proxecto de creación do museo:

Inauguración do Museo do Pobo Galego por Pío Cabanillas, ministro de Cultura, e Xaquín Lorenzo. Detrás de don Xaquín, Antonio Fraguas e Xosé-María Álvarez Blázquez

Sempre houbo na Nosa Terra bos etnógrafos. Enteiros equipos de severo método, e xa miramos dibuxárese nun non lonxano futuro o fermoso museo. É un nome, hoxe, nestora, un soio, alenta no noso espírito, como o espírito rector, como mestre de capela da sinfonía fermosa e simbólica do ser da Galiza nas artes populares, na súa resposta única ó seu horizonte xeográfico e caraitereolóxico, un nome de amigo e irmán nos degoiros fondos. Non o quixeramos estampar por non trubar a súa estudosa soedade, mais a pluma escribiu por si o nome do maior etnógrafo da Península: D. Joaquín Lorenzo Fernández, o agardado por todos os leentes, o querido Xocas.³

Grave compromiso esta nominación expresa feita polo representante e depositario das esencias culturais da Terra. Investidura que don Xaquín acolle coa súa humildade característica, facendo constar en acta que se acepta e asume o cargo, é por vontade directa de don Ramón. Forman parte da aclamada candidatura, como vicepresidentes, Antonio Fraguas, Xesús Taboada Chivite, Andrés Fernández-Albalat e Xosé-María Álvarez Blázquez.

Non espera máis o noso home para promover as primeiras iniciativas. Eis a de crear un premio de etnografía, coa denominación “Premio Vicente Risco do Museo do Pobo Galego”, que na súa primeira convocatoria había ter como tema o dos hórreos e canastros e que se dotaría con cen mil pesetas, cantidade que no seu día aportará el persoalmente.

O Museo do Pobo Galego inaugurárase o 29 de outubro de 1977, coa presenza do entón ministro de Cultura, Pío Cabanillas. Meses antes, Lorenzo escribira:

Foi a ilusión de toda a miña vida a posibilidade de crear en Galicia algún museo etnográfico. E, cando xa perdía as esperanzas de velo algún día, atopeime con que o Colexio de Arquitectos de Galicia patrocinaba a idea da creación do devandito órgano etnográfico. Orgaizouse un Padroado, chamáronme a min, e fun a il, e ademais por certo, por mandato expreso de Otero Pedrayo, quen convidoume a asistir a aquela xuntanza, e logo elixíronme a min presidente do dito Padroado i eu supoño que foi por levar o nome de Pedrayo connmigo, porque por outra razón non foi.⁴

E, días despois da xornada inaugural, definía así a misión da nova institución:

Os nosos propósitos comprenden todo o que é Galiza, non só os costumes do pobo senón a xeografía, ciencias naturais, vida material e espiritual... Queremos revitalizar todo, ser unha cousa viva, non ser un museo morto: ir preparando xente e arquivando todo o que se poda. O programa ten un problema gravísimo que é o de sempre: o económico... O Museo hoxe segue adiante gracias ao esforzo e desinterés de certa xente.⁵

A cuestión financeira foi, efectivamente, unha preocupación para don Xaquín. Preocupación por acadar os medios que a institución necesitaba para o seu desenvolvemento e polo uso que se fixese deles. O diñeiro, dicía, é un bo servidor, pero un mal amo.

Un detalle reflicte de forma gráfica o estreito vínculo que desde os comezos se establece entre a nova institución e a traxectoria do seu presidente. O deseño do emblema encárgaselle a Xosé-Manuel Gómez Vilasó, quen con grande acerto sintetiza a mensaxe que o Museo pretende difundir na combinación de dous elementos: a roda e a dorna. Dous elementos que teñen un papel preponderante na obra etnográfica de Lorenzo. Hoxe, con vinteito anos de historia, este emblema segue mantendo intacto o seu potencial comunicativo.

Don Xaquín tiña moi presente que unha das misións fundamentais e perentorias dun museo etnográfico en Galicia achábase na recollida de todo aquilo que fose produción do pobo:

... dende ferramentas de traballo, sistemas de cultivo, vivendas e construcións do campo, aquelas cousas que fan os homes do agro pra labourar a terra, coidar o gando, faguer as obras que precisan... Tamén hai unha produción espiritual que ten que recoller o noso museo. Trátase de cantigas, contos, supersticións, crencias, etc. Con elo van os bailes populares, as festas, os traxes, e tamén costumes dos homes e rapaces, como son os xoguetes, xogos, enredos.

Pero, a máis, a institución debería ter en conta estoutra obriga:

Desexamos crear un museo que reviva aquilo que teña que ser revivido. Somos conscentes cos tempos van transcurrido e trocando o modus vivendi dos homes e cousas, pro tampouco podemos esquencer o antigo, xa co novo está baseado naquelo. Asemade, direi que hoxe hai cousas que aínda ten aplicacón, nembargantes por moitas circunstancias, económicas ou prácticas, atópanse desbotadas e nós temos que recoller toda ista historia do pobo galego pra revivila diste xeito.⁶

Como pon de relevo Xosé-Carlos Sierra⁷, a obra de Xaquín Lorenzo foi interpretada e traducida museograficamente en moitas das experiencias de creación e montaxe de

museos e coleccións etnográficas producidas desde os anos setenta ao longo e ancho de Galicia. Porque a súa relación co mundo dos museos non se limita ao do Seminario de Estudos Galegos e ao do Pobo Galego. En 1972 acode, xunto con Xesús Ferro Couselo, a inaugurar o Museo Etnográfico fundado en Oseira por Olimpio Liste. Por estes anos tamén contribuirá cun conxunto de materiais achegados aos fondos do Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense.

Pero é, loxicamente, no Museo do Pobo Galego que el presidiu onde había de se plasmar en boa medida o seu proxecto de recollida, estudo, exhibición e difusión da cultura tradicional. No artigo citado, X.C. Sierra trata de poñer de manifesto a correlación entre a súa *Etnografía. Cultura material* e o programa museográfico do centro. Un paralelismo de forte carga simbólica, toda vez que os fundadores facían unha profesión filial verbo do Seminario de Estudos Galegos. Así o declaraba o propio don Xaquín en 1980:

Estamos intentando lo que intentó el Seminario de Estudios Galegos, crear una organización para el estudio de la etnografía gallega, que es el Museo do Pobo Galego. Tengo una gran ilusión porque de ahí saldrá algo definitivo, no un museo estático.⁸

A súa contribución á formación das coleccións e á concepción museográfica deste centro é, ao tempo, intelectual e material. Ao ano seguinte da inauguración do Museo, levando a termo a súa proposta da asemblea constituínte, institúe e dota persoalmente o Premio de Etnografía “Vicente Risco”, que só coñecerá tres edicións. En outubro de 1978 reuniuse o xurado da primeira convocatoria, que tiña como tema os hórreos de Galicia; o premio recaeu no traballo presentado por Begoña Bas López. En maio de 1983, o II Premio “Vicente Risco”, que versou sobre os traballos comunais, foi concedido a Paz-Sofía Moreno Feliú⁹. A terceira e última convocatoria, en setembro de 1985, quedou deserta.

Unha das iniciativas máis afortunados do Museo en relación coa obra do seu presidente foi a recuperación do documental *O carro e o home*, realizado en 1940 por Antonio Roman, con guión e participación directa de Xaquín Lorenzo, na comarca de Lobeira. Este magnífico e emotivo documento compendia con maxistral riqueza de imaxes e sobriedade de recursos expresivos o completo panorama dun xeito de vida que naquela altura estaba xa en transo de rápida transformación, e que don Xaquín intuía que en moi pouco tempo ía dar paso a outra realidade ben distinta. En 1977 un copión do orixinal localizado no Museo Arqueolóxico de Ourense foi restaurado por Eloy Lozano, por encargo do Museo do Pobo Galego, dando como resultado a curtametraxe titulada *O carro e o home*, para a que o propio don Xaquín prestou a súa voz.

En 1981 alenta a organización dun ciclo de conferencias sobre Vicente Risco, no que participan, entre outros, Ramón Martínez López, Antonio Fraguas, Xosé-María Álvarez Blázquez e Xosé F. Filgueira Valverde; don Xaquín disertará sobre “Vicente Risco, etnógrafo”.

Inauguración da exposición *De Rosalía a Castelao: Galicia* (1985).

De esquerda a dereita, Raquel Casal, Asunción Baltar, Teresa Castelao, Carlos García Martínez, Xerardo Fernández Albor, Xusto Beramendi, Antonio Rosón e Xaquín Lorenzo

O 19 de xuño de 1983 impónselle a primeira Insignia de Ouro do Museo, que recibe de mans de Antonio Fraguas no mesmo acto en que se lle fai entrega do Premio Trasalba. Un ano máis tarde, será el quen lle impoña a Fraguas o mesmo emblema.

En outubro de 1985 organízase o I Congreso europeo do Hórreo na Arquitectura rural. A apertura polo Presidente da Xunta de Galicia tivo lugar no Paraninfo da Universidade, lendo don Xaquín a lección inaugural¹⁰.

En 1988 o Museo do Pobo Galego e mais o Museo Arqueolóxico ourensán ofrécenlle unha exposición homenaxe, *Galicia ao través dun obxectivo*, no marco do certame “Outono fotográfico”, que presenta, primeiro en Ourense e logo en Santiago, unha antoloxía dos traballos fotográficos de don Xaquín.

Por entón a súa saúde andaba xa algo quebrantada, polo que non sempre podía atender as demandas que desde o Museo se lle cursaban. Así o fai constar en varias das frecuentes cartas que intercambia co seu fraternal amigo Antonio Fraguas, director do centro. Con todo, na medida das súas posibilidades, participa con entusiasmo e asiste –polo común en compañía do incondicional e devoto Xosé-Lino Vázquez-Monxardín– á maioría das sesións do Padroado. E case nunca acudía coas mans baleiras. A expensas da súa magra economía, foi arrequecendo a incipiente biblioteca con doazóns tan valiosas como as edicións facsimilares das Cantigas de Santa María, do Lapidario de Afonso X e do Libro do Xadrez. Ao finalizar as asembleas, compartía o xantar que adoito congregaba aos patróns no comedor do Estradense, nun ambiente de inesquecible cordialidade,

A biblioteca Lorenzo Fernández do Museo do Pobo Galego

no que el facía gala de humor e excelente apetito, aspectos ambos nos que rivalizaba con Fraguas.

No serán do 18 xullo de 1989 falece na súa casa de Facós, en Lobeira. A capela ardente instálase no salón de sesións da Deputación Provincial de Ourense, onde recibe unha derradeira homenaxe desde todos os sectores sociais e culturais de Galicia. Para substituílo na Presidencia do Padroado do Museo será elixido don Antonio Fraguas.

Nas súas disposicións testamentarias, consoantes coa xenerosidade que o caracterizara en vida, deixou o seu herdo intelectual e científico ao Museo do Pobo Galego. O 12 marzo de 1990 a institución recibe o legado material, que comprende preto de 3.500 monografías e folletos, un centenar de títulos de publicacións periódicas e un conxunto documental, que se atopa clasificado en trinta e oito unidades de instalación. Cóntanse tamén neste fondo máis de dous mil documentos gráficos (fotografías, negativos, postais e diapositivas), 78 pezas etnográficas, 81 obxectos persoais –condecoracións, premios e homenaxes, principalmente– e 18 pezas do seu equipo fotográfico. A isto cómpre engadir a cesión a favor do Museo dos dereitos da súa obra.

Desde o seu pasamento, a memoria de don Xaquín mantense viva nas institucións das que fora inspirador. En 1990 o Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense organiza unha homenaxe á súa memoria, na que o Museo do Pobo Galego colabora cedendo materiais etnográficos para a exposición *Os oficios tradicionais*.

En 1992 aparece na serie Alicerces do MPG o opúsculo *Enredos*, que fora editado en 1958, en español, na *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. Na mesma serie publicárase, en 2003, *O carro no folclore de Galicia*, que publicara igualmente na RDTP en 1974.

O documental *O carro e o home* será restaurado en 1994 e editado en vídeo¹¹.

En 2003, o Padroado do Museo do Pobo Galego, reunido en Ourense, acorda dirixirse á Real Academia Galega para que se tome en consideración a candidatura de Lorenzo ao Día das Letras Galegas. A proposta sinalaba:

Coidamos que é escusado encarecer a importancia do labor intelectual de don Xaquín Lorenzo nos diversos eidos do saber que cultivou e, en especial, no da etnografía, disciplina á que se dedicou con singular empeño e na que deixou textos de referencia que, aínda hoxe, manteñen unha vixencia incuestionable. Consagrou a súa vida á investigación, asumíndoa como un monacato e encarándoa coa determinación de servizo a Galicia, con lealdade a ese propósito e ós homes que o alentaron e dos que foi fiel testamenteiro. De par da súa talla intelectual, a calidade humana e a nobreza singularizaron a súa persoa. Por todos estes conceptos considerámolo acredor a un lugar eminente no contexto da cultura galega.

A Academia, en sesión do 12 de xullo, resolve dedicarlle o Día das Letras Galegas. A Xunta de Galicia, pola súa parte declara o 2004 como ano de Xaquín Lorenzo. Ao longo deste ano, o Museo do Pobo Galego, directamente e, sobre todo, en colaboración con outras institucións afíns, entre elas a propia Real Academia, veu organizando unha serie de actividades –exposicións, conferencias, publicacións– encamiñadas a enxalzar a figura do homenaxeado e contribuír á súa presenza no panorama cultural. Entre estas actividades, adquire singular importancia a exposición *Xaquín Lorenzo Fernández. Vida e obra*, que arestora vai itinerando por Galicia levando a mensaxe que el nos deixou, a mensaxe do seu espírito de traballo, da súa entrega xenerosa e incondicional á causa da Terra, que se sintetiza nestas palabras:

Pola miña parte, hai algo que me satisface. I é o pensar en que durante toda a miña vida traballei por Galiza, e todo o que fixen, fíxeno por Galiza. Millor ou peor. Cada un traballa segundo os talentos que Deus lle deu. Non vou xuzgar o valor da miña obra, pero si, toda ela sin excepción, foi feita pensando en Galiza, traballando por Galiza, mantendo a fidelidade que prometín cando me puxen en contacto con Cuevillas, con Risco, con Otero.¹²

A don Xaquín Lorenzo ninguén lle disputa a condición de sistematizador dos estudos etnográficos na Galicia do século XX. Desde a perspectiva actual, a súa obra ten que se considerar como unha inestiñable fonte de referencia para a investigación dos fenómenos sociais e culturais. Non debemos esquecer que o seu traballo estivo sempre encamiñado a un obxectivo último: contribuír á transmisión fidedigna dos elementos que definen a identidade galega. Para el, como para os homes da Xeración Nós, dos que sempre se declarou epígono, a Terra foi o horizonte que nordeou o seu proxecto vital.

Don Xaquín Lorenzo soñou un Museo Etnográfico de Galicia, e sempre abrigou a esperanza de ser testemuña da súa creación. Tiñan que pasar corenta e seis anos, desde aquel

lonxano 1931 no que se abriran as portas do salón artesoado de Fonseca acollendo o inicial Museo do SEG, ata o 29 de outubro de 1977, día no que pronuncia un emotivo discurso na inauguración do MPG. Unha larga andaina na que perseverou na necesidade dunha institución que, a través dos seus contidos e accións, contribuíse a definir as raíces da nosa cultura, a comprender a nosa historia e a coñecer a nosa identidade. Un museo que dese abeiro ao noso ricaz patrimonio etnográfico. Pero un museo franco e vivo, no que o papel da colectividade tería que ser relevante e participativo; no que o seu traballo de investigación e divulgación amosase o valor e o sentido cultural das producións populares, que incentívase a colaboración das xentes e avivase o seu interese e respecto pola súa preservación. E neste punto entendía esencial o achegamento dos máis novos, a procura da súa cooperación, coadxuvando a apreciar o significado do patrimonio colectivo, axudando e activando a súa atención. En suma, facendo presente esa tradición, que é parte da memoria histórica común. Unha tarefa certamente louzá, que require da conxunción de vontades e ánimos. Desiderátum que debe nordear agora e no futuro a derrota da institución. É moito aínda o que queda por andar, e non pouco o que debe endereitarse.

O Museo do Pobo Galego, xa con vinteito anos ás costas e coas eivas inevitables nunha empresa humana, ten que mirarse na excelencia de quen fora un dos seus principais valedores e seguir esforzándose por ser fiel ao legado de don Xaquín e por manter viva e activa a súa memoria.

NOTAS

- 1 *Cuestionario del Folk-Lore Gallego, establecido en La Coruña el día 29 de diciembre de 1883*. Madrid: Tip. Ricardo Fe, 1885 (ed. en galego, 1995, Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego).
- 2 Este periplo museístico pódese seguir con detalle en Os museos e a construción da comunidade, en *VII Coloquio Galego de Museos: Museos, construíndo a comunidade*. Santiago de Compostela: Consello Galego de Museos, 2003, 22 ss.
- 3 *La Región*, 20 de xaneiro de 1976.
- 4 *El Correo Gallego*, 2 marzo 1977.
- 5 *El Ideal Gallego*, 17 novembro 1977.
- 6 Entrevista *La Región*, 12 abril 1977.
- 7 Sierra Rodríguez, X.C. (1999) A obra de Xaquín Lorenzo Fernández, instrumento para a patrimonialización e a musealización antropolóxica en Galicia. *Raigame*, 9, 69-79.
- 8 Entrevista *La Región*, 2 marzo 1980.
- 9 En coedición co Museo de Ourense, dentro da serie *Anexos do Boletín Auriense*, publícanse en 1987, co título *Os traballos comunais no mundo rural*, os tres traballos seleccionados no II Premio de Etnografía “Vicente Risco”, de P.S. Moreno Feliú, J.A. Fernández de Rota e X.A. Fidalgo Santamariña.
- 10 “Introducción ó estudio dos hórreos en Galicia”, *Actas del primer Congreso Europeo del Hórreo*. Santiago: Ed. Compostela, 1990, 291-293.
- 11 No ano 2004 o CGAI vén de restaurar a versión orixinal de *El hombre y el carro*, na montaxe de Serrano de Osma.
- 12 Entrevista *La Región*, 17 de maio de 1989.